

Ježíš jako výzva [1990]

Nepřijímám přesné znění anketní otázky; nelíbí se mi totiž, že mám říci, čím je Ježíš, zvaný Kristus, „pro mne“. Nelíbí se mi ta poplatnost modernímu subjektivismu. Chci proto mluvit o Ježíši Nazaretském, který je pro mne tímž Ježíšem, jakým je pro každého. Mluvit pochopitelně budu já, protože to jinak nejde, ale chci mluvit o Ježíši jako o skutečném člověku, nikoliv o sobě a o svém vztahu k němu.

V posledních desetiletích – hlavně od konce padesátých let – byla hodně diskutována vlastně již starší otázka vztahu mezi tzv. historickým Ježíšem a Ježíšem kérygmatu. Po mém soudu byla otázka položena nešťastně, i když zajisté má svůj smysl. Ježíš kérygmatu je stejně tak jako historický Ježíš pouhou konstrukcí. Každá konstrukce je v nebezpečí, že zastoupí skutečnost, jejímž měla být pouhým myšlenkovým modelem. I když se bez myšlenkových modelů neobejdeme, nesmíme nikdy připustit, aby modely byly postaveny na místě toho, čeho měly být modelem.

To platí zvláště o našem vztahu k druhým lidem. Manželství nebo přátelství často troskotá na tom, že jeden z partnerů nebo oba milují nikoliv toho druhého, jaký skutečně je, nýbrž svou představu – a chtějí, aby skutečnost odpovídala jejich představě, tj. aby se spravovala, řídila jejich představou a jejich přáním.

Docela obdobně si musíme být vědomi toho, že žádná naše představa o Ježíši, ani žádná naše něžnost, soucítění, citový prožitek, zbožnost, ale ani dogmatická korektnost a teologicky vytríbená pojmová přesnost nemůže nahradit náš vztah ke skutečnému Ježíši Nazaretskému.

Je to něco jako jízda na kole: zbožnost nebo teologie podobně jako říditka rozhodují o tom, kam jedete, ale nemohou rozhodovat, kam vede cesta. Jízdu na kole musíte ovládat (musíte se tomu naučit), ale při jízdě se nemůžete řídit podle předního kola; celá vaše dovednost musí být podrobena okolnostem terénu a cíli cesty.

Nebudu proto vůbec mluvit o Ježíšových titulech, které mu dávali jeho současníci ještě za života (máme v evangeliích četné doklady toho, že proti tomu protestoval) nebo první církve po jeho smrti na kříži. Nebudu vůbec užívat titulu „Syn Boží“, neboť obecně náboženský termín „bůh“ je nepoužitelný a jeho reinterpretace musí vycházet naopak od samotného Ježíše (nikdo nezná Otce, jedině Syn, a komu by Syn chtěl zjevit – Mat. 11,27; Luk. 10,22; Jan 10,15).

U Ježíše však nenajdeme žádnou teorii, žádné učení o Bohu, žádnou teologii. To znamená, že Ježíš vyjevuje, „co“ či spíše „kdo“ to je Bůh, takovým způsobem, že mluví o něčem docela jiném. Dalo by se říci, že nedělá Boha žádným „předmětem“ svých výkladů, ale že o něm mluví nepředmětně. Naproti tomu velice často mluví o víře; Ebeling prokázal v roce 1958 statisticky, že nejbližší okolí Ježíšovo a Ježíš sám užívali slova víra a věřit absolutně, tj. aniž by doplňovali, že jde o víru v něco či v někoho, na něco či na někoho. U Ježíše nemá akt víry pevný předmět, k němuž by se vždy vztahoval, ale jen nejrůznější předmětné skutečnosti, které přemáhá a proměňuje. Víra jako vztah k budoucnosti je opakem obav, úzkosti a strachu (neboj se, toliko věř – Mk 5,36; Luk. 8,50); ale není to pouhý stav mysli nebo ducha, nýbrž moc, pramen života a aktivního jednání.

Velmi brzo po smrti Ježíšově dochází k prvním posunům v chápání víry; apoštol Pavel např. staví proti sobě víru a vidění (2. Kor. 5,7; podobně Jan 20,29), a napořád se upřesňuje předmět víry, zajisté pod vlivem helénismu a předmětného myšlení na základě řeckého vynálezu pojmu a pojmovosti. V důsledku toho můžeme právem říci, že křesťané rychle zapomněli, co

Ježíš chápal pod slovem „víra“, a nahradili jeho pochopení svým pochopením, ovlivněným řeckou metafyzikou.

Dnes tedy nejde o to, formulovat, jak křesťané, křesťanské církve a teologové chápou víru, ale vrátit se k samotnému Ježíšovi a pokusit se obnovit a reinterpretovat jeho vlastní pochopení, které je zcela nepochybně principiálně odlišné od běžného a také od našeho.

Jak je vidět, mám za to, že tu je bytostné spojení mezi Ježíšem jako skutečnou osobou, osobností, a mezi fenoménem či faktorem víry. To lze jinak vyslovit i tak, že Ježíš je představitelem života víry a z víry, že je mužem víry po výtce, vrcholným vzorem nové, převratné orientace života a nového stylu života, vyvrcholením poměrně dlouhé tradice, jejíž stopy najdeme již u proroků a na řadě dalších míst ve Starém zákoně. V duchu prorocké tradice je však Ježíš nejenom mužem víry, ale nutně také svědkem víry a vykladačem, objasňovatelem víry jakožto zvláštního, specifického fenoménu, pro který jsme po věky nějak ztratili porozumění, na který jsme zapomněli a který trvale zaměňujeme za něco zcela jiného.

Ale navzdory tomu, že došlo k tomuto zapomenutí, neporozumění a záměně, takže víra jakožto fenomén se nám skryla, jako faktor nepřestala působit. Bez faktoru víry a jeho působení dokonce i prostřednictvím velice nepřiměřených myšlenkových instrumentů a velice neadekvátního způsobu života by evropské a posléze světové dějiny vypadaly velmi odlišně – Evropa by nebyla tím, čím je.

Proto každý, kdo chce uvědoměle žít jako Evropan, ale také každý, kdo chce uvědoměle evropské tradice a evropské dědictví odmítnout, si musí ujasnit, co to vlastně tento fenomén a dějinný, dějintvorný faktor je, co znamenal a co i do budoucnosti stále znamená. A protože existuje nesmazatelná, nepominutelná, bytostná spjatost tohoto fenoménu a faktoru s prorockou tradicí starého Izraele a na prvním místě s osobou a osobností Ježíše z Nazareta, je každá neujasněnost ve vztahu ke křesťanství, k víře a především k Ježíši dokladem malé kulturní, myšlenkové a duchovní gramotnosti.

Prožili jsme období těžkého úpadku kulturního, myšlenkového, mravního i duchovního a jsme nakloněni nevidět, že v některých ohledech nejde vůbec jen o krizi naší části Evropy, ale o krizi celé evropské vzdělanosti, civilizace, ba o krizi dějinného člověka vůbec. Budeme mít nyní ještě po dlouhou dobu příležitost rozpoznávat evropské choroby (tj. své vlastní choroby) a choroby křesťanů a jejich církví do větší a větší hloubky. Nic by nám nepomohlo, kdybychom před tím vším chtěli zavírat oči; klamali bychom jen sami sebe. A nic by nám nepomohlo, kdybychom chtěli hojit rány své a svých duchovních tradic jen „povrchu“, máme-li užít slov prorokových (Jer. 6, 14).

Také Ježíš žil a působil v době obrovské krize, která se trochu podobá oné obrovské krizi, v níž žijeme my. Po letech příprav, o nichž toho moc nevíme, vystoupil se svým učením, kterému dodnes říkáme evangelium, tj. dobrá zpráva nebo radostné poselství. V čem tato dobrá zpráva spočívala? Takříkajíc „předmětně“ ohlašovala, že se přiblížilo „nebeské království“, resp. „království Boží“, že dokonce „přišlot jest jistě mezi vás království Boží“ (např. Mk 1,15; Mat. 12,28). Za zvláště důležité považuji, že evangelium je na prvním místě zvěstováno chudým (Mat. 11,5; aj.).

Ježíš sám je součástí a vůdčí postavou tohoto přicházejícího nového věku, nového společného uspořádání, spoluzítí lidí; nejde tu jen o nové morální principy, ale o nápravu všeho: o uzdravování nemocných lidí i nemocné společnosti. A základním principem, hybnou silou této nápravy je víra: víra uzdravuje nejen toho, kdo věří, ale i další jeho blízké (Mat. 9,22;

8,13). Víra však zavazuje také k „hojnější spravedlnosti“, která se týká především vztahů mezi lidmi a která je nerozlučně spjata s „pokáním“, přesně přeloženo se změnou smýšlení (META-NOIA). Ježíš tu vychází od svého nejbližšího okolí, má na mysli nejprve nápravu lidu, uprostřed něhož žije, ale pak posílá učedníky do celého světa. Jeho univerzalizmus má světodějný význam; dodnes by se jím měli cítit obviňováni křesťané různých konfesí a denominací. Rozdělení křesťanů je vzpourou proti Ježíšovu programu, podobně jako každý nacionalismus, rasismus a vůbec každá ideologie nadřazenosti.

Správně pochopené Ježíšovo učení má ještě dodnes a dokonce právě dnes vysokou aktuálnost; jenom nesmí být interpretováno tak, aby se stalo sebeobhajobou církvi a křesťanů. Mají-li mít církve a křesťané význam v budoucnosti tohoto světa a nestat se definitivně „solí zmařenou“, musí rozumět Ježíšovu evangeliu jako obžalobě sebe samých na prvním místě a jako výzvě k obnově a očistě své i všeho vůbec.

Jeden z nejdůležitějších prohrěšků a přímo selhání křesťanů takřka od samého počátku je spojeno s fatálním nepochopením skutečnosti, že Ježíš navazuje na určitou tradici starého Izraele, spjatou s proroky. Ježíš je vlastně vyvrcholením této tradice, která orientaci víry staví do ostrého protikladu proti mýtu a religiozitě.

Protože tu ovšem intervenují zmatky terminologické, musím objasnit, co mám na mysli. Archaický člověk se orientuje na archetypické činy bohů, héroů nebo zbožněných předků; jeho život, jeho existence je svázána s napodobováním těchto pravzorů, které jsou už jednou provedeny a dány a nyní se mohou jen znovu a znovu opakovat.

Nejvýznamnější staroizraelská tradice vidí tuto zaměřenost na archetypy jako ničivou a zhoubnou (Lotova žena, která se obrátila zpět, k zanikající minulosti, byla obrácena v solný sloup). Deutero-Izaiáš volá jménem Hospodinovým: Nevzpomínejte na to, co bylo první, a neohlížejte se na to, co bylo za starodávna! (43,18.) V Žalmech se mnohokrát opakuje výzva „Zpívejte Hospodinu píseň novou!“, kterou najdeme právě také v Izaiášovi (42,10). Důraz na to, co je nové, je důrazem na budoucnost. Archaický člověk se budoucnosti bál, nyní však má být budoucnost zdrojem naděje. Víra je orientována na budoucnost a do budoucnosti; víra vychází aktivně vstříc přicházející budoucnosti. Víra tak znamená osvobození od minulosti, ale zároveň osvobození k minulosti, tj. svobodný vztah k minulosti – a tím začátek dějinnosti a dějin.

Dějinnost a dějiny nejsou nic samozřejmého; lidé kdysi jednou museli začít dějinně myslit a dějinně žít, a kdyby někdy v budoucnosti přestali dějinně myslit a dějinně žít, znamenalo by to konec dějin. Vynález dějinnosti musíme připsat některým skupinám ve starém Izraeli – skupinám předprorockým a později prorockým. A tento vynález je nerozlučně spojen s vynálezem antiarchetypů a s polemikou a zápasem s mýtem a s obecnou religiozitou.

Religiozita je charakteristická pro poslední stadium mýtu, kdy lidský život je už příliš komplikovaný, než aby se mohl ve všech směrech spravovat božskými archetypy. Člověk už nemůže žít ve světě mýtu, který sjednocuje celý jeho život, ale pokouší se tento typ integrity zachovat alespoň v posvátných prostorách a dobách.

Religiozita, náboženství znamená tedy rozdělení lidského života a světa na dvě části, na oblast profánní a na oblast sakrální. Kdo čte Starý zákon pozorně a v perspektivě proroků, zjistí ostré útoky všeho druhu proti rituálům, náboženským slavnostem a všem posvátným činům a úkonům, a rozumí zákazu výtvarného zpodobování nejen Hospodina samotného, ale kteréhokoliv stvoření, dokonce zákazu vyslovování jména Božího atd.

Na tento moment prorocké tradice křesťané takměř úplně zapomněli, což zároveň znamená, že vlastně nepochopili, proč Ježíš relativizoval některé mojžišské předpisy a proč naopak jiné radikalizoval, proč provokoval relativizaci významu chrámu a zejména proč ještě první církev chápala Ježíšovo odmítání oné schizofrenie, v níž docházelo k napětí a rozporům mezi posvátnými úkony a každodenním životem (např. Mat. 23,23); zaznamenala symbolické roztržení chrámové opony, rozdělující svatyni svatých a ostatní chrám, k němuž došlo ve chvíli Ježíšovy smrti. Křesťanství přijalo pak do sebe v několika vlnách novou religiozitu, stalo se náboženstvím, je samotnými křesťany chápáno jako náboženství – a to vše v rozporu s prorockou tradicí, která v Ježíšovi vrcholí. Stará myšlenka napodobení Ježíše („*imitatio Christi*“) obvykle vůbec nepočítá s tím, že Ježíš není a ani nechtěl být archetypem, nýbrž právě naopak antiarchetypem.

Jinak řečeno: napodobovat dnes Ježíše neznámá dělat přesně to, co on dělal, nýbrž dělat něco jiného, nového, ale v jeho duchu, v jeho perspektivě a směru. Jestliže Ježíš přinášel své době, svému lidu a celému tehdejšímu světu dobrou zprávu, musíme se tázat, jakou dobrou zprávu můžeme tlumočit dnešním lidem, dnešnímu světu my. Tak jako Abramovi bylo počteno za spravedlnost (tj. za pravou, správnou odpověď), když opustil svůj dům, město i zemi a vydal se do neznáma, a jako napodobit jej znamená vyjít odjinud a vydat se do jiného neznáma (protože my už víme, kam Abram šel), tak jít „ve stopách“ Ježíšových neznámá se do něho „vžívat“ a ztotožňovat se s ním, ale pokusit se pochopit, co by asi on dělal a říkal v naší situaci.

Vzít dnes vážně Ježíše znamená dostat se do konfliktu nebo alespoň napětí nikoliv se synagogou, ale se sborem, s církví, a nikoliv s římskou mocí, ale s dnešní mocí, ne s upadajícím helénismem, ale s upadajícím evropanstvím, ne s gnózí, ale s pověřčným spoléháním na vědu a vědecké metody, nikoliv se sebevědomím, že jsme synové a dcery Abrahama, ale že jsme lid sv. Václava nebo naopak potomci husitů, atd. atd.

Ježíš znamená pro nás výzvu, a to výzvu k víře, tj. ne k tomu, čemu my jsme navyklí říkat „víra“, nýbrž k tomu, co on nazýval vírou. Proto nejprve musíme znovu a lépe pochopit, k čemu nás to, Ježíš vlastně vyzývá. Ježíš je vrcholný svědek a především činitel víry (nebo také činitel pravdy, neboť v hebrejštině a aramejštině víra a pravda náleží etymologicky a významově k sobě). Křesťané si však z tohoto činitele a svědka víry udělali předmět víry.

Pochopit správně Ježíše vyžaduje tedy – mimo jiné – jít zpět k samotnému Ježíšovi a neopakovat ten osudný chybný krok, ovlivněný řeckou, resp. helénistickou tradicí. Takový návrat není a nebude ovšem samoučelný, ale má nám otevřít cestu kupředu. Víra totiž nemá žádný předmět, k němuž by se ustavičně vracela; k předmětným skutečnostem se vztahuje jen proto, aby s nimi něco podnikla, aby je změnila, aby něco učinila pro jejich nápravu, pro nápravu věcí vůbec. Ježíš to vyjádřil tak, že víra je na počátku třeba jen tak malá jako zrno hořčičné, ale že roste a posléze proměňuje všechno tak radikálně, jako když horu přemístíme do hlubin moře. To nemá samozřejmě ospravedlnit pokusy o změnu toku řek, které jsou nedomyšlené, ale jde o vyostřenou opozici proti pokusům o recyklizování lidského života vcelku (ne pouze jeho okrajových stránek).

Žijeme v době nové náboženské a mytizující vlny; mnozí chtějí ďábla vyhánět Belzebubem. Ježíš je nám vzorem, jak náboženským vlnám a filosofickým (přesně: pseudofilosofickým) mýtům čelit a jak je překonávat, ne jak s nimi uzavírat shnilé kompromisy.